

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ТА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті розглядається проблема формування духовних та моральних якостей майбутніх учителів, психолого-педагогічні питання взаємодії зі студентами на основі врахування психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних та морально-етичних факторів, які впливають на їх професійне становлення, пропонується інноваційна управлінська ідея створення регіонального транснаціонального концерну з метою об'єднання молоді в спільному освітньому просторі, центром якого є університет.

Ключеві слова: духовність, духовна культура, духовно-етичне виховання, інтегровано-варіативна система, моральні якості особистості.

Державні документи останніх років тісно пов'язують стратегічні цілі освіти з вирішенням проблем розвитку українського суспільства, включаючи подолання духовної кризи; вимагають переосмислення завдань виховання як першочергового пріоритету в освіті; до найважливіших завдань виховання відносять формування духовності і високої моральності разом із формуванням громадянської відповідальності, правової самосвідомості, української ідентичності, культури, самостійності, толерантності. У них все частіше підкреслюється значущість духовно-етичного виховання як такого виховання, яке покликане вирішити завдання консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору країни. У зв'язку із актуалізацією духовно-етичного виховання в українському суспільстві з'явилася потреба в педагогічних кадрах, здатних вирішувати відповідні завдання в умовах існування різних систем цінностей (екзистенціальної, релігійної, гуманістичної, етнічної та ін.), концепцій духовно-етичного виховання школярів, суперечності інформаційного простору, входження України в контекст сучасної світової культури. К. Левківський відзначає, що «безумовно, виховання студентської молоді, яка через кілька років стане ядром української інтелігенції, потребує уваги. Майбутнє нашого народу залежить від змісту цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтири молодих людей, та від того, якою мірою духовність стане основою їх життя» [7, с. 115].

Стратегічні ж завдання трансформації нашого суспільства настійно

вимагають зростання ролі індивідуальної дії, креативної особистості, яка готова на швидку переорієнтацію, на якісно нову структуру мислення, стартову готовність до нестандартних дій в екстремальних умовах. Це багатогранна особистість із почуттям відповідальності, толерантності, відкритості вищим смислам, іншим культурам. Крім того, «ядро» такої особистості, безперечно, повинні складати абсолютні, вічні цінності: любов, правда, чесність, доброта, справедливість, гідність, сумління, милосердя, великодушність, нетерпимість до зла, благородство, мудрість...— саме вони мотивують діяльність людини і складають сенс її життя [4, с. 176]. Актуальність розгляду проблеми обумовлена:

- на соціально-педагогічному рівні: необхідністю подолання духовної кризи в суспільстві, потребою в підготовці педагогічних кадрів, здатних вирішувати завдання духовно-етичного виховання школярів в умовах існування різних систем цінностей, суперечності і агресивності інформаційного простору, різнотипності світогляду;
- на науково-педагогічному рівні: активізацією альтернативних позицій учених у вирішенні досліджуваної проблеми та необхідністю визначення у зв'язку з цим концептуальних основ духовно-етичного виховання школярів;
- на науково-методичному рівні: необхідністю науково-методичного забезпечення компетенцій вчителя у сфері духовно-етичного виховання школярів.

Аналіз актуальності дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до духовно-етичного виховання школярів, результатів попередніх досліджень, існуючого педагогічного досвіду дозволив нам виділити ряд суперечностей:

- між декларованою державними документами необхідністю залучення молодих людей до високих духовних цінностей в цілях подолання існуючої духовної кризи і наявністю альтернативних систем цінностей, що відображають інше відношення до навколишнього світу;
- між неузгодженістю позицій учених у визначенні суті духовності, духовного виховання, духовно-етичного виховання і необхідністю розробки чітких орієнтирів для педагогічної практики;
- між існуванням різних напрямів в духовно-етичному вихованні підростаючого покоління і націленістю існуючих концепцій професійної підготовки майбутнього вчителя на одне з них залежно від світоглядних позицій дослідника;

-
-
- між цілісною природою освітнього процесу у вузі і наявністю різ-
норідних процесів професійної підготовки майбутнього вчителя
до духовно-етичного виховання;
  - між тенденцією педагогічного знання до інтеграції і відсутніс-
тю концепції інтеграційної підготовки майбутнього вчителя до
духовно-етичного виховання;
  - між визнанням майбутніми вчителями необхідності духовно-
етичного виховання школярів і несформованістю у них відповід-
ної компетентності і прагнення до здійснення даного виду діяль-
ності і ін.

Ступінь розробки проблеми. Проблема підготовки майбутнього вчи-
теля до духовно-етичного виховання школярів є частиною загальної про-
блеми підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності та
знайшла своє відображення в роботах відомих вітчизняних учених.

Виховання духовних цінностей у студентської молоді педагогічних
закладів спрямоване на вирішення однієї з найактуальніших проблем
сучасності – виховання живої чистої душі дитини через духовне настав-
ництво, духовну взаємодію батьків, дітей, вихователів, через організо-
ваний культурний і полікультурний простір, який сприяє гармонізації
дитячого серця, формуванню внутрішнього світу підростаючої люди-
ни. У зв'язку з цим постає надзвичайно важливе завдання – виховання
духовно-морального ідеалу вчителя у студентів педагогічних навчальних
закладів, завдяки якому підтримується вогонь серця, виховання “всіх сил
любви”, любові у людини у всіх її проявах. У вітчизняній і зарубіжній
педагогіці є чимало досліджень, в яких аналізуються виховання духо-
вних цінностей молоді людини. Теоретико-методологічну розробку
сутності загальнолюдських і національних цінностей, духовної культури
особистості, її зв'язків з різними видами людської діяльності здійснили
такі вчені: М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Соловйов, В. Розанов, Е. Жильсон,
Е. Кассирер, Д. Тичин, Х. Ортега-і-Гассет, П. Тейяр де Шарден, С. Франк
та інші. Окремі аспекти проблеми людини та її духовних цінностей були
розглянуті у дисертаційних дослідженнях (Д. Балдинюк, О. Баришнікова,
В. Вексельман, Г. Гуменюк, І. Гущина, О. Зубарева, О. Клумбите, В. Калі-
нін, Л. Міллер, Ж. Міцкевич, Г. Хруслов. У розв'язання питання вдоско-
налення навчально-виховного процесу у сучасній вищій школі найбільш
вагомий внесок зробили: Б. Ананьєв, С. Архангельський, А. Алексюк,
Є. Бондаревська, М. Буланова-Топоркова, С. Вітвицька, З. Єсарєва, І. Зя-
зюн, Д. Чернилевський та інші.

Методологічні засади виховання духовних цінностей у студентів пе-

---

дагогічних закладів знайшли своє відображення у працях В. Андрущенка, Л. Губерського, М. Євтуха, В. Кременя, Б. Лихачова, М. Нікандрова, Т. Петракової, Д. Чернилевського та інших.

Теоретичне обґрунтування значущості виховання духовних цінностей у студентської молоді ВНЗ здійснили Н. Ничкало, І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боришевський, І. Зязюн, А. Капська, В. Кірсанов, О. Олексюк, Г. Сагач, О. Сухомлинська, Т. Тюріна, Г. Шевченко та ін. Проблему виховання духовних цінностей у студентської молоді достатньо глибоко вивчали О. Бєлих, О. Олексюк, О. Семашко, Б. Нагорний, Д. Чернилевський, Г. Шевченко, В. Яковенко та інші.

Проблеми виховних аспектів освіти, культурологічних засад освітньо-виховного процесу, духовно-моральних основ виховання студентської молоді вивчалися О. Андрєєвою, Є. Бондаревською, О. Данилюком, В. Серебряком, Н. Шапрановою та іншими.

Таким чином, дослідженню піддавалися основні поняття духовно-етичного виховання школярів і підготовки майбутнього вчителя до відповідної діяльності. У той же час аналіз психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень говорить про необхідність:

- застосування в комплексі наукових підходів, з позицій яких вивчалися дані явища, а також інтеграційного і синергетичного підходів;
- визначення суті духовно-етичного виховання в зіставленні з духовним і етичним;
- виявлення загальнотеоретичних основ підготовки майбутнього вчителя до духовно-етичного виховання школярів (наукових положень, підходів, закономірностей, принципів, понять), які розкривають її суть і забезпечують досягнення її завдань в рамках різних напрямів відповідної професійно-педагогічної підготовки;
- розробки концепції професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до духовно-етичного виховання з погляду вимог модернізації освіти в умовах різнотипності світогляду, різноманіття систем цінностей;
- визначення компетенцій майбутнього педагога у сфері духовно-етичного виховання школярів.

Результати дослідження дозволили виявити основні складові системи навчально-виховної роботи із формування цінностей у студентів вищих педагогічних навчальних закладів, яка передбачає:

- засвоєння наукових знань про характер і зміст національних і загальнолюдських цінностей;
- орієнтацію навчально-виховного процесу на єдність загальнолюд-

-
-
- ських і національних цінностей;
  - організацію навчально-виховного процесу як творчої взаємодії викладачів і студентів й створення умов для самовиховання й самодетермінації останніх;
  - цілісний вплив всіх компонентів педагогічного процесу на свідомість, почуття, поведінку студентів;
  - надання навчально-виховному процесу професійної спрямованості;
  - використання комплексу сучасних методів навчання й виховання в їхніх численних комбінаціях;
  - врахування і розвиток індивідуально-творчих здібностей студентів;
  - активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів з опорою на їхній особистісний потенціал;
  - техніко-методичне забезпечення навчально-виховного процесу.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства особливо актуальне завдання формування духовної культури підростаючого покоління. Модернізація вищої освіти пов'язана не тільки з підвищенням якості освіти, але й з необхідністю ускладнення змісту виховання, акцентування уваги на культурологічних виховних аспектах як пріоритетних в освітній діяльності. Культура як духовний смисл і сутність людського життя повинна стати істотним змістом державної освітньої політики, що спрямована на створення нової цивілізації і культури життя (Д. Чернилевський).

Особливого значення сьогодні набуває проблема виховання духовних цінностей у студентської молоді і, зокрема, у студентів ВНЗ педагогічного спрямування. Найбільш важливою умовою безпеки суспільства є наявність і збереження системи культурних та духовних цінностей, що складають ціннісний сенс людського буття. Саме педагог забезпечує у суспільстві відтворення та трансляцію духовних цінностей, здійснює духовний зв'язок поколінь і духовного досвіду людства. У руках педагогів майбутнє всієї планети – формування нової людини з аксіологічно зорієнтованим гуманістичним мисленням. Слід зважити на те, що сьогодні надзвичайно важливим є необхідність урахування полікультурного простору, в якому виховується особистість як майбутній фахівець-професіонал. Полікультурне середовище – це не тільки його багатонаціональність, але і взаємодія культурних образів діяльності в різних сферах життя соціуму (В. Новічков), пріоритетних напрямків освітньої системи XXI століття, вищі навчальні заклади за своїм статусом зобов'язані професійно готувати не тільки дипломованих фахівців, а й виховувати різнобічно розви-

---

нених громадян. Бо, як наголошував у своїх працях Г. Сковорода та інші українські мислителі, – духовну людину, творить шлях добра: через пізнання, усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення в світі [5, с. 148].

Головною метою Концепції є визначення змісту, місця та ролі системи виховання студентів у здійсненні державної політики з питань родини і молоді у галузі суб'єктів системи виховання студентів університету по формуванню високого морально-психологічного і соціально-культурного рівня студентської молоді, підвищенню престижу освіти в Україні, а також авторитету та іміджу університету. Моральне виховання – здійснення впливу на свідомість студента із метою формування духовно-моральних якостей.

Основними напрямками морального виховання студентів є:

- ознайомлення з вимогами суспільства до професійного і морального вигляду молодого фахівця;
- роз'яснення студентам соціальної значимості майбутньої професії;
- формування прагнення до морального самовдосконалення;
- застосування виховних методик і впливів на студентів відповідно до досягнутого рівня моральної зрілості;
- цілеспрямована організація морально значимої діяльності студентів з метою формування й усвідомлення особистого змісту моральних принципів і норм;
- вивчення і використання у виховних цілях індивідуальних особливостей студентів;
- використання духовно-морального потенціалу студентських організацій і секцій. Виховна робота університету являє собою комплекс інформаційно-пропагандистських, індивідуально-психологічних, морально-етичних, культурно-дозвільних, спортивно-масових та інших заходів, здійснюваних суб'єктами виховної діяльності і спрямованих на формування всебічно розвинутої особистості, громадянина, патріота України та висококваліфікованого фахівця з активною соціальною позицією.

Для успішного проведення виховної роботи серед студентської молоді університету необхідно:

- систематичне вивчення морально-психологічного стану студентських груп;
- своєчасне ухвалення рішення про комплексний вплив на студентський колектив і постановка задач з його реалізації;
- здійснення моніторингу соціально-економічного становища сту-

-
-
- дентів і пов'язаного з цим морально-психологічного стану;
  - надання допомоги суб'єктам виховання з боку керівництва підрозділів університету;
  - вдосконалювання структури, форм і методів студентського самоврядування, розширення повноважень студентських профспілок;
  - ефективне науково-методичне супроводження функціонування і розвитку системи виховання в університеті;
  - удосконалювання і введення в практику виховної роботи нових технічних засобів виховання;
  - організація ефективного контролю за організацією виховної роботи, оцінка стану об'єкта виховання згідно прийнятих критеріїв.

Пріоритетними напрямками удосконалювання виховної роботи в університеті є:

- приведення системи виховання у відповідність з вимогами сучасного етапу розвитку суспільства;
- розвиток засобів масової інформації на факультетах і кафедрах;
- розширення зв'язків з молодіжними й іншими громадськими організаціями з метою виховання студентської молоді;
- удосконалювання складу і структури органів виховної роботи в університеті.

Організація виховання студентів в університеті містить у собі:

- визначення об'єкта виховання й оцінку виховної ситуації;
- з'ясування об'єктом виховання цілей і задач виховання;
- планування виховної роботи з урахуванням прогнозу результатів виховного впливу;
- підбір кадрів і постановку навчально-виховних задач;
- організацію керування системою виховання;
- оцінку результатів виховання.

Ефективність виховання прямо пов'язана з якістю керування системою виховання та визначається:

- глибоким розумінням викладачем цілей виховної роботи;
- чітким плануванням виховної роботи і продуманою постановкою задач;
- організацією строгого контролю за станом виховної роботи в студентській групі, на кафедрі і факультеті;
- науковим підходом до удосконалювання методів виховання студентської молоді.

Духовна діяльність має два аспекти: духовно-продуктивна діяльність – діяльність направлена на формування духовних цінностей та духовно-

---

практичної діяльності – діяльність направлена на опанування соціального досвіду, накопичених людством духовних цінностей у процесі культурного розвитку людей.

Опанування духовними цінностями є еволюційний процес набуття духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів особистості. Треба відзначити, що в процесі навчання інтерес до обраної професії у деяких студентів іноді зменшується, тому актуальним є завдання не тільки зберігати, а й зміцнити подальший розвиток цього інтересу.

Нами були визначені фактори, які впливають на формування загальнолюдських та національних цінностей у студентів вищих педагогічних навчальних закладів: засоби масової інформації, родина, спілкування з однокурсниками (академічна група), самоосвіта, художня література, навчальні дисципліни, спілкування з викладачами, мистецтво, участь у суспільному житті. Методика забезпечення морального становлення особистості залишається ключовою і для науки, і для практики. “В галузі морального виховання, – зазначає А.С. Арсеньєв, – ми не маємо поки ще ніяких якомось теоретично обґрунтованих методів, можна лише говорити про окремі найбільш вдалі підходи і прийоми, причому особливістю цих прийомів є те, що вони добре спрацьовують у руках своїх творців, але не можуть слугувати рецептами для масового вжитку [1, с. 30]”. Всі ці вимоги можуть успішно реалізовуватися не тільки через професійне навчання і виховання, але і через широкий виховний процес, що проводиться в позааудиторний час.

Визначення виховного процесу як позааудиторного часу, на наш погляд, є умовним. Практично кожнанавчальна тема несе інформаційно-значуще виховне навантаження, що особливо видно на прикладі гуманітарних дисциплін. Виховання здійснюється при вивченні героїчних сторінок історії нашій Батьківщини, особливо військової історії, життя і діяльності історичних осіб, культурних традицій і звичаїв, краєзнавчого матеріалу і тому подібне.

Практична робота підтвердила ефективність використання у роботі зі студентами спецкурсу “Загальнолюдські та національні цінності у підготовці майбутнього вчителя” та системи навчально-виховної роботи зі студентами у вищому педагогічному навчальному закладі.

У результаті аналізу накопиченого в останні десятиліття практичного досвіду організації духовно-етичного виховання дітей і молоді, виділені його особливості в сучасних умовах:

- існування декілька, альтернативних напрямів діяльності педа-

---

гога по духовно-етичному вихованню (гуманістичне, історико-культурологічне, етнічне і релігійне). Ця особливість обумовлена різноманітністю педагогічних концепцій, ціннісних установок;

- різноманітність програм духовно-етичного виховання;
- зміна методів викладання;
- розробка змісту духовно-етичного виховання на основі принципу врахування регіональних особливостей;
- наявність інтеграційних процесів в змісті, як спеціальних програм, так і програм загальноосвітніх дисциплін;
- особливий стан зовнішнього середовища, наповненого духовним впливом різної спрямованості.

Більшість виявлених особливостей свідчать про варіативність сучасного духовно-етичного виховання школярів, що вимагає адекватного змісту професійної підготовки майбутнього вчителя.

З метою створення ефективних педагогічних умов для формування духовно-етичних якостей майбутніх учителів нами розроблена технологічна модель здійснення цього процесу, головною ідеєю якої стало створення регіонального транснаціонального консерну, освітнім центром якого є університет.

Культурологічний підхід був системоутворюючим при розробці нами змісту професійно-педагогічної освіти, що забезпечує підготовку студентів до духовно-етичного виховання школярів. За допомогою аксіологічного підходу визначені орієнтири в змісті професійно-педагогічної підготовки. Відповідно до особисто-орієнтованого походу створені умови для усвідомлення майбутнім педагогом себе суб'єктом професійної підготовки.

З позицій компетентнісного підходу нами акцентована увага на результаті підготовки до духовно-етичного виховання школярів, причому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність майбутнього вчителя діяти в нових, проблемних ситуаціях, пов'язаних з складними явищами у духовно-етичній сфері життя людини і суспільства.

Застосування даних наукових підходів дозволило нам сформулювати концептуальні основи духовно-етичного виховання і відповідної професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя з погляду вимог модернізації освіти в умовах різнотипності світогляду, різноманіття систем цінностей; розробки механізмів підготовки майбутнього вчителя до здійснення духовно-етичного виховання школярів у соціально-економічних умовах розвитку російського суспільства, що змінилися, і умовах існування різних напрямів у духовно-етичному вихованні; визна-

---

чення компетенцій майбутнього педагога у сфері духовно-етичного виховання школярів.

Проведене дослідження повністю не вирішує всіх проблем підготовки майбутнього вчителя до духовно-етичного виховання школярів. Напрямими дослідження можуть стати проблеми підготовки майбутнього вчителя до духовно-етичного виховання школярів в системі додаткової педагогічної освіти, виявлення педагогічних умов становлення у студентів педагогічних вузів різних типів духовності, визначення ступеня впливу духовності педагога на духовно-етичний розвиток особистості школярів. Вимагають додаткового дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до кожного з напрямів педагогічної діяльності у сфері духовно-етичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньев А.С. Научное образование и нравственное воспитание. – Психологические проблемы нравственного воспитания детей и подростков. – М., 1987. – С. 30-58.
2. Долженко В.А. Изучение уровня сформированности гуманитарного мировоззрения и гражданской позиции будущего учителя // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. – Вип. XXVII / За загальною редакцією В.І. Сипченка. – Слов'янск: Видавничий центр СДПУ, 2005. – С. 110-115.
3. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації // Рідна школа. – 2002. – №5. – С. 42-45 // Виховання у контексті соціальної адаптації студентства: У 2 ч. – Ч. I. – Харків, 2003. – С. 173-177.
4. Подольська Є.А. Основні напрямки та принципи формування позитивних рис людини // Виховання у контексті соціальної адаптації студентства: У 2 ч. – Ч. I. – Харків, 2003. – С.173-177.
5. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – Т.1.- К., 1994. – 530 с.
6. Соловей С., Демчик В. Удосконалення виховної системи вищого навчального закладу у світлі Болонського процесу // Рідна школа. – 2005. – №6. – С. 3-9.
7. Черкашина Т.В. Розвиток моральності як пріоритетний напрямок у формуванні взаємин (на прикладі ВНЗ І-П рівнів акредитації) // Вісник Черкаського університету. – Сер.: Пед. науки. – Черкаси, 2005. – Вил. 64. – С. 115-118.
8. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді // Вища освіта України. – 2005. – №4. – С. 62-67.

ЯКИМЕНКО С.И.

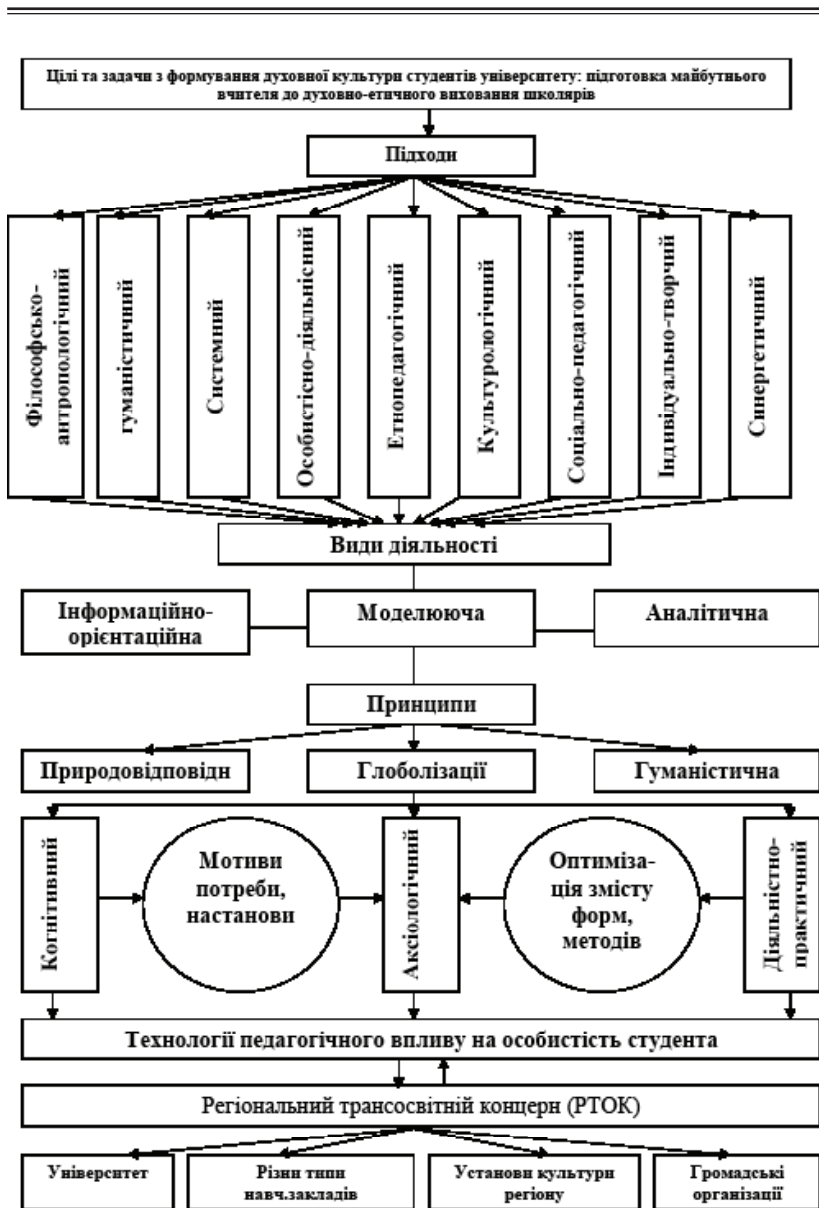

Рис.1. Модель формування духовної культури студентів вищого педагогічного навчального закладу

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНЫХ И МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье рассматривается проблема формирования духовных и моральных качеств будущих педагогов, психолого-педагогические вопросы взаимодействия со студентами на основе психологических, социально-педагогических, социально-экономических, и морально-этических факторов, которые влияют на их профессиональное становление, предложена инновационная управленческая идея постройки регионального транспортного концерна с целью объединения молодёжи в общественном образовательном пространстве, центром которого является университет.

Ключевые слова: духовность, духовная культура. Духовно-этическое воспитание, интегрировано-вариативная система, моральные качества личности.

YAKIMENKO S.I.

FORMING OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF FUTURE TEACHERS

Forming of spiritual and moral qualities of future teachers. In this article the problem of forming of spiritual rises and moral qualities of future teachers. Are examined, the psychologically-pedagogical questions of cooperation with students, ages are taken into account, are , psychological, social-pedagogical, socioeconomic and mental and ethical factors which affect the conduct and health.

Key words: spiritual culture, spiritual health, personal moral qualities.